

Over foie gras en dottergraslanden

Natuurbeheer in de Latemse meersen

Begin juli maaien we de zeer vochtige dottergraslanden aan de Kwakstraat in de Latemse meersen. Het waren de eerste percelen die begin jaren '80 in natuurbeheer werden genomen en de bloemrijke vegetaties hebben zich sindsdien bijzonder goed hersteld. Deze dottergraslanden zijn dus niet enkel de geboorteplaats van ons reservaat, ze staan ook symbool voor het natuurherstel in Sint-Martens-Latem.

TOM EMBO, CONSERVATOR

Het is dankzij de opmerkingszin van enkele Latemse JNM-ers, die in de woestenis van kleefkruid, brandnetels, haagwinde en massa's tuinafval toch een natuurpareltje meenden te herkennen, dat deze botanische *hot spot* in Oost-Vlaanderen werd gered. De dottergraslanden in de Kwakstraat hebben dan ook een bewogen geschiedenis achter de rug.

Foie gras op Duitse feestjes

Eén en ander is terug te brengen tot de oorlogsjaren. In het huidige cultureel centrum woonde toen mevrouw Maegerman, die gehuwd was met een Oostenrijks officier. Dat had zo zijn gevolgen tijdens de oorlog. Het is niet de bedoeling om hier uitgebreid in te gaan op dit stukje Latemse geschiedenis, maar de band met de Duitse bezetter gaf aanleiding tot heel wat verhalen, waarvan de authenticiteit niet altijd even duidelijk is. Zo wil de overlevering dat er een geheime tunnel zou lopen vanuit het cultureel centrum tot in het Torenhof

in de Baarle Frankrijkstraat, ooit de woonplaats van de kunstschilder Albert Servaes. Wel van belang is dat de hooilandjes in de Kwakstraat een intensief gebruik kenden. Enerzijds werden er varkens gefokt, anderzijds zou een ingenieus ontwateringssysteem de teelt van groenten (voornamelijk kolen) mogelijk gemaakt hebben en zouden op delen van de graslanden ganzen gegraasd hebben. Naar men zegt leverden deze ganzen de foie gras voor de feestjes met de Duitse militairen, die zo nu en dan in de villa schijnen plaats gevonden te hebben.

De vroegere varkensstallen, nu werkplaats en jeugdlokaal

In elk geval werden de villa en de aanpalende gronden na de oorlog onder sekwestering geplaatst. Het gebouw raakte in verval en werd de ontmoetingsplaats van 'experimenterende' pubers uit het dorp. De varkensstallen werden grotendeels afgebroken en ook voor de hooilanden zelf was er geen interesse meer vanuit de landbouw. De percelen liggen immers volledig in de kwelzone (dat is een plaats waar grondwater aan de oppervlakte komt) en het permanente natte karakter maakt het onmogelijk om ze met tractoren te be-

De villa van mevrouw Maegerman, nu cultureel centrum

De dottergraslanden aan de Kwakstraat

werken. Er was geen beheer meer, de percelen verruigden en werden dan maar 'nuttig' ingezet als stortplaats voor tuinafval.

Het gemeentebestuur kocht naderhand het terrein aan en ging op zoek naar een zinvolle bestemming. De villa werd verbouwd tot cultureel centrum, de varkensstallen werden ingezet als werkplaats voor de technische dienst en omgebouwd tot jeugdlokaal. Later kwam daar ook een lokaal bij voor de bolders (dat is een volkssport die iets weg heeft van petanque maar die gespeeld wordt met een houten schijf), nog één voor de kruisboogschutters en voor de Latemse tekenschool. In een zoektocht om ook de natte ruigte te valoriseren werd gedacht aan de aanleg van visvijvers. Renaat van Rompaey en enkele JNM-vrienden argumenteerden bij het gemeentebestuur dat een uitgesproken kwelzone, in combinatie met zeer natte gronden op een kleibodem met een venige ondergrond, alle potenties in zich droeg om de intussen steeds zeldzamere dottergraslanden te herstellen.

Of er echt veel geloof werd gehecht aan hun verhaal is nog de vraag, maar in elk geval konden ze het schepencollege overtuigen en het natuurbeheer in de Latemse meersen kon starten.

Met zeis, riek en ezels de brandnetels te lijf

De eerste jaren werden er vooral tonnen afval uit de ruigte gesleept en ook nu nog komen bij de jaarlijkse maaibeurten oude flessen uit de kleigrond naar boven. Op één of andere dag wordt hier nog eens een schat bovengehaald! Ook het maaibeheer werd aangevat. Jarenlang werd de ruigte met zeis en riek beheerd, wat toch wel enige techniek vraagt. Vanaf 1988 tot 2000 werden er jaarlijks maaikampen georganiseerd in de Latemse meersen. Het idee en de techniek van het maaien waren overgewaaid uit de fameuze Pandakampen die het WWF in het Limbuge Stamprooierbroek organiseerde onder leiding van Hubert Lehaen, conservator van het Hageven (beide reservaten zijn trouwens beschreven

in de wandelgids van Natuurpunt en zijn absolute aanraders voor een bezoek). Niet de leden van de Pandaclub maar wel jongeren van JNM en Natuur 2000 leerden hier werken met zeis en riek. Door jongeren met de zeis te laten werken werd niet enkel een bijdrage geleverd aan hun fysieke conditie maar maakten ze ook van nabij kennis met de planten en dieren in het reservaat. De maaikampen waren legendarisch, met als ingrediënten hard labeur, veel plezier, een brok natuurstudie waaronder de fameuze kerkuilenachten (nachtelijk vertier op wetenschappelijk verantwoord wijze). Eens de oogst binnen was, werd dit gevierd met een kampvuur en barbecue, een traditie die we nu nog in ere houden.

Het beheer werd tijdens de afgelopen twintig jaar af en toe bijgestuurd. Oorspronkelijk beperkten we ons tot één maaibeurt. De brandnetelruigte werd teruggedrongen en maakte plaats voor een meer gevarieerde en soortenrijke *moerasspirea*-ruigte, een habitattypen dat in het kader van de habitatrichtlijn Europese bescherming kent. Hiermee was het herstel van de hooilanden ingezet. *Grote brandnetel*, *kleefkruid* en *haagwinde* bleven op verschillende plaatsen vrij dominant. Daarom werd geopteerd om ezels in te zetten voor nabegrazing. Van die diertjes is bekend dat ze niet al te kieskeurig zijn en dus ook heel wat ruigtekruiden opeten. Dat ze een latrine aanleggen, zagen wij als een bijkomend middel tot verschraling. De dieren begrazen immers het gehele terrein maar 'dumpen' hun mest op een welbepaalde plaats. Desgewenst kon de mest ook verwijderd worden. De nabegrazing kende zeker succes maar de eigenaar van de ezels vertrok op een mooie dag met zijn dieren richting Semois en vervanging vonden we niet zo meteen.

De terugkeer van de fine fleur

Ondertussen waren grote delen van het perceel in de zogenaamde 'witbolfase' terecht gekomen. Dit is een stap op de weg naar het herstel van dottergraslanden. De *gestreepte witbol* is een viltige grassoort die een

dichte vegetatiemat vormt en daardoor een geduchte concurrent is voor tal van andere plantensoorten, omdat die geen ruimte meer krijgen om te kiemen of uit te groeien. We moesten dan ook een alternatief vinden voor de nabegrazing. Ondertussen had Natuurreservaten vzw in West-Vlaanderen een arbeidersploeg in dienst genomen. Die beschikte over lichte machines zoals maaibalken, die in tegenstelling tot tractoren wel konden ingezet worden op de natte percelen, en vond tijd om jaarlijks naar Latem af te zakken. Het volstond dan om tijdens het najaar voldoende volk te verzamelen om het natte gras met draagberries van het veld te halen.

Ondertussen hadden we ook de techniek van het branden afgezworen. Oorspronkelijk was het gebruikelijk dat we het gedroogde maaisel verbrandden. Om milieu- en natuurredenen gingen we op zoek naar alternatieven en nu voeren we het maaisel af naar een composteringsinstallatie.

Die twee maaibeurten blijken een ideale techniek te zijn en sindsdien is de samenstelling van de vegetatie sterk gewijzigd. De grasmat heeft een open structuur gekregen waardoor tal van moerasplanten kiemkansen krijgen. Doordat de hooilanden regelmatig overstroomd worden met nutriëntenrijk Leiewater zullen ze nooit echt evolueren tot heel schrale hooilanden maar het jarenlange maaibeheer heeft de brandnetelvegetaties wel omgetoverd tot soortenrijke dotterhooilanden met duizenden *echte koekoeksbloemen*, *moerasrolklaver*, *egelboterbloem*, *holpijp*, *watermunt*, *pijptorkruid*, *blauw glidkruid*, *grote valeriaan*, *grote kattestaart*, *moeras-vergeet-me-nietje*, *moeraszegge*, *oeverzegge*, *zwarte zegge*,... Het gebied werd dan ook heel vlot erkend als natuurreservaat.

Boerenvee en Galloways

Dit jaar starten we met een nieuwe beheersmaatregel. Een deel van de overblijvende iets ruigere graslanden werd als een nieuw begrazingsblok afgebakend. Vanaf juli zullen er Gal-

loway-runderen van Natuurpunt grazen. Op die manier zullen we diverse natuurtypes terugvinden langsheen de kwelzone in de Kwakstraat, met elk een eigen beheer: verboste percelen, ruige randen, heel extensief gemaaide of begraaide ruigten tot dottergraslanden die twee maal per jaar worden gemaaid. Zo hopen we een maximaal natuurresultaat te behalen.

In dit artikel werd tot nu toe gefocust op de percelen die door vrijwilligers en een professionele ploeg van Natuurpunt beheerd worden. Het grootste deel van het beheer van het natuurreservaat de Latemse meersen trachten we echter te realiseren via overeenkomsten met lokale landbouwers. Daarbij werd steeds in de eerste plaats samengewerkt met landbouwers uit de meersen zelf. De meeste landbouwers in de meersen zijn echter geen vragende partij om nog bijkomende gronden in beheer te nemen en lieten de laatste jaren trouwens hun veestapel inkrimpen. Het gaat dan ook om oudere landbouwers. Daarom werken we nu ook samen met jonge veehouders van buiten het gebied. Voor de natste percelen, die de landbouwers ook qua graslandsamenstelling minder interessant vinden voor hun type vee, opteren we om eigen runderen in te zetten. De Galloways staan bekend als een zachttaardig ras, dat goed aardt in de natte ruigten. Omdat we dit jaar ook een huurovereenkomst konden afsluiten voor een hoger gelegen perceel, waar de Gallowayrunderen bij overstromingen en tijdens de natste periode, in het voor- en najaar, kunnen grazen, konden we deze nieuwe beheersoptie hard maken. Op die manier bouwen we jaar na jaar aan meer natuur in de Leievallei.

foto's Etienne Vandenabeele

De ezels zijn naar de Semois en het branden hebben we afgeschapt, maar het maaien gaat onverminderd door, dus allen daarheen op 13 en 14 juli.